

‘ודלמא כראוי לו בחובו קאמר? אמר רב נחמן: אמר לי הונא, הא מני רבי עקיבא היא דדייק לישנא יתירא’ — הרשב"ם והרמב"ן כתבו לדייק מדברי הגמרא שללא שהוסיף ‘כראוי לו’ — גובה את חובו או את מתנתו. ואין כן דעת הרשב"א, אלא כלפי מה שהקשו שמא ‘כראוי לו’ בא לגרע כח המתנה, כי בחובו קאמר, על כך תרצו שתוספת הדברים באה לייפות את כחו של המקבל ולא לגרע. אבל ללא תוספת ‘כראוי’ מסתבר שבכוונתו ליתן לו מלבד החוב.

‘לא את הבור ולא את הדות, אף על פי שכתב לו עומקא ורומא. וצריך ליקח לו דרך...’ — נתבאר לעיל סד.

— ‘...עוד שאלה: באיזה ענין ראוי להשתמש במימרא ד’כל מלתא דלא צריך — לטפויי מלתא קאמר?’

תשובה: בזה אין כח בדינו לדון בו בדמיונות, אלא מקום שאמרו אמרו, במקום שלא אמרו לא ידענו מהו, אין כח בדינו לדון בו. ותדע לך... הלכך אנן לא בקיאין במלתא שפיר, ולא עבדינן עובדא אלא בהנך דאתפרשו בגמרא...

הוא יודע דלר"ע לאו לטפויי דוקא אמר, אלא כל לישנא יתירא לא (?— אולי צריך למחוק תבה זו) לצורך מלתא אתי, דפעמים לטפויי ופעמים לגרועי, דגרסינן בערכין... (שו"ת הרשב"א ח"ב ער. ועע"ש בתשובה שפ, ובשו"ת מהרי"ל עו ד"ה ומה שהבאת וקנינא).

‘לפיכך כותבין גט חליצה’ — רשב"ם מפרש שהעדים כותבים את גט החליצה. [וכן היא שיטת הרמב"ם (יבום ד), שעדים יכולים לכתוב שטר החליצה].

ובקובץ שעורים (אות תעא) העיר ממה שמוכח בהגהות המרדכי (סוף קדושין, בשם הר' אביגדור כ"ק) ששטר ראייה בקדושין אינו מועיל, משום ‘מפיהם’ — ולא מפי כתבם, ומדוע אם כן מועיל שטר חליצה? וצריך לומר לפי דעת המרדכי, שבית דין כותבים את שטר החליצה ולא העדים, ובמעשה ב"ד אין פסול של ‘מפי כתבם’ האמור בעדות. ומדוייק הדבר מלשון המשנה בבבא-מציעא (ספ"ק) ‘מצא שטרי חליצה... וכל מעשה בית דין’. וכן הוא בשיטה מקובצת שם בשם רבנו יהונתן. וכן כתב רש"י (בבבא מציעא) לענין שטרי מיאון, שנכתבים על ידי בית דין.

וכן יש לשאול כיצד כותבים דברי שכיב מרע, והלא אין זה שטר שנעשה מדעת המתחייב, ואין עדות כשרה בכתב? — אפשר שהיא תקנת חכמים מיוחדת משום שאין פנאי לשכיב מרע לתבוע את בעל דינו, כדברי רשב"ם (עפ"י קובץ שעורים).

דף קלט

‘תנינא נשאו גדולות ישאו קטנות. מאי לאו נשאו גדולות לבעל ישאו קטנות מבעל’ — הרי שהבעל יורש ואינו לוקח, ולכך גובים ממנו. אבל אם לוקח הוא, אין לגבות מן הבעל כדין מלוה על פה שאינו גובה מן הלקוחות. ומדובר שהנכסים שנטלו מתפוסת הבית והכניסו לבעל אינם קיימים בעין, שאם כן הרי לא קנה הבעל

כלל, ובכל מקום שהם שם, הם שייכים לבעליהם, וכחפצים גזולים הקיימים בעינם אצל הגזולן (ע' נמוק יוסף. וע"ע אבני מלואים צא סק"ז).

‘והא תני ר' חייא נשאו גדולות לבעל ישאו קטנות מבעל? — דלמא שאני פרנסה דאית לה קלא' — יש לשאול, הלא אין חיוב פרנסה אלא במקום שיש בנים, אבל בנות גדולות אינן חייבות בפרנסת הבנות הקטנות (כמבואר בכתובות ט), ואם כן אין כאן דין 'פרנסה' כלל אלא הרי זה חוב כשאר חובות [ואין נפקא מינה לאיזה צורך יוציאו מעותן, אם לפרנסת נישואין או לצורך אחר?]
 ויש לפרש שלפי דחיית הגמרא אין רבי חייא מתייחס לדין המשנה, בהניח בנות בלבד, אלא רבי חייא מדבר כשיש שם בן, שאז יש דין פרנסה (עפ"י אבני מלואים צא סק"ז, ע"ש. ובקוב"ש עמד בקושיא).

‘אלו הן שאין חוזרין ביובל — הבכורה...’ — פירש ר"י בן מגאש: בחלק פשוט שמחלקים כולם, קיימא לן 'האחים שחלקו לקוחות הן ומחזירין זה לזה ביובל' — וזהו מפני שכל אחד נוטל חלק כנגד חלק שמקבל אחיו, אבל חלק בכורה, הואיל ואין האחים נוטלים חלק כנגדו, הרי הוא כשאר חלקים ולא לוקח. והרמב"ן כתב (עפ"י הגמרא בבכורות נב) שאין חילוק בין חלק בכורה לחלק פשוט. ואמנם האחים שחלקו כלקוחות הן, אך אינם מחזירים ביובל לגמרי כלוקח, אלא מחזירים למצב הקודם וחוזרים וחולקים פעם אחרת, והבכור נוטל פי שנים כבתחילה.

(ע"ב) 'אמר ליה רבא: והשתא דשלח מי ידעינן, האמר רבי יוסי בר' חנינא באושא התקיננו, האשה שמכרה בנכסי מלוג בחיי בעלה ומתה — הבעל מוציא מיד הלוקחות' — אם אמרת בשלמא לוקח הוא, משום כך מוציא, שהרי הבעל לוקח ראשון, אלא אם אמרת יורש הוא, הלא אין היורש יכול להוציא מלקוחות, שלא ירש אלא מה שהשאיר לו מורישו.

ואם תאמר, הלא אפשר שירש הוא משעת נישואים, והרי קדמה ירושתו ללקיחת הלוקח? — יש לומר, רק לענין פירות יכול להחשב הוא ליורש, אבל לא לענין הגוף. ובשלמא אם הבעל כלוקח, כיון שמתה הוברר למפרע שמשעת נישואים היה כבר 'לוקח' אף לענין הגוף, שקנין פירות של הבעל כקנין הגוף (כמוכה בב"ק פח:). אבל אם יורש הוא, אי אפשר שייחשב יורש למפרע, שהרי לא מצינו ירושה מחיי המוריש (ר"י מגאש)

פרק תשיעי

'מי שמת והניח בנים ובנות — בזמן שהנכסים מרובין, הבנים יירשו והבנות יזונו. נכסים מועטים, הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים' — לכאורה היה לו לומר כך: מי שמת והניח בנים ובנות — הבנות יזונו, והמותר [אם יש] — ירשו הבנים. (נראה שזהו שהוקשה לתוס' להלן בסד"ה יתומים. וכ"פ הרש"ש שם. וע"ש במהרש"א שפרש כוונתם בד"א. וע"ע ר"ן, ריטב"א, חדושי הרי"ם) — אלא משמעות הדברים שישנו חילוק ביסוד הדין בין נכסים מרובים למועטים; חילוק זה בא לידי ביטוי בכמה דברים:
 בזמן שהנכסים מרובים, אין מפרישים לבנות דמי מזונותיהן, אלא כל הנכסים עומדים ברשות הבנים, וגם מותר להם למכרם לצורך גדול (תוס' שם) כגון לפדיון שבוים (ע' מרדכי). ואמנם על בית דין להשגיח

בתקנת הבנות, שלא יבזבוזו הבנים ממונם ויכלוהו, אבל אין צריכים הבנים לצמצם במזונותיהם (רא"ש). ואילו בנכסים מועטים, מפורשים מראש לבנות [ונותנים ביד בית דין או אפוטרופוס] כפי סכום מזונותיהן עד בגר, ורק במותר משתמשים הבנים. כן שיטת התוס', הרא"ש והרמב"ן.

חילוק נוסף: אם לאחר שהניח נכסים מרובים, הופסדו או נתמעטו בדרך כלשהי, ונשארו עתה נכסים מועטים — הבנים והבנות יזונו בשוה עד תום הכסף, ואין הבנים צריכים לשאול על הפתחים והבנות יזונו לבדן כדין נכסים מועטין.

ברשב"ם (להלן בד"ה אלמנתו. ע"ש ב' פירושים. וכן ע' בד"ה כבר) משמע לכאורה שגם בנכסים מרובין מפורשים לבנות כדי מזונותיהן עד דתבגרן, ורק במותר זוכים הבנים. ולפי"ז לכאורה אין חילוק בין מרובים למועטים לא לענין ההפרשה ולא לענין נתמעטו הנכסים. אך יתכן שיש חילוק לדינא לענין נתמעטו; שאם הניח נכסים מרובים ונתמעטו כל הנכסים, נתמעטו לשניהם כפי היחס, כפי שאמרו בגמרא בסמוך. ואילו בהניח נכסים מועטין ונתמעטו עוד, לא נתמעטו אלא מהשארי המגיעה לבנים, ואילו הבנות אינן מפסידות מזונותיהן הקצובים. שאין אומרים 'כבר זכו בהן יורשין' אלא בנכסים מרובים שבהם אמרו 'הבנים ירשו'.

ועוד יתכן שיש חילוק בין מרובים למועטים לענין הפרשת מזונות הבנים; שבמועטים מפורשים כדי מזונות לאלו ולאלו, ואין לבנים רשות להוציא חלקם, ואילו במרובים אין מפורשים אלא לבנות בלבד. (רי"ג). וצ"ע.

ולפי מה שפרש הרש"ש דברי הרשב"ם (בד"ה אלמנתו), אפשר דבעלמא אין מפורשים לבנות בנכסים מרובים, ורק שם דאיכא אלמנה. ע"ש. וכן מסתבר, שלא לעשות להרשב"ם חולק על כל הראשונים, שכתבו שבנכסים מרובים אין מפורשין לבנות — ר"י בן מגאש, רא"ש, רמב"ן, ר"ן, ריטב"א, רי"ד, נמו"י, ועוד.

[שמא יש נפקותא נוספת בין נכסים מרובים למועטים, אם מכרו הבנות את הנכסים; שבמרובים לא עשו כלום, שהרי אין להן בנכסים ולא כלום, אבל במועטין ממכרן מכר. ואולם אפשר שאף במועטין אינן יכולות למכור, לפי שאין להן זכות בנכסים אלא למזונות שבהווה, ולא זכות לעתיד, כי חיוב המזונות מתחדש בכל יום (עפ"י קובץ שעורים אות תעו. וע' באילת השחר שנטה מדבריו. וסברא כעין זו מוזכרת בהזו"א ב"ק טו, לוז)].

— ה'נכסים' המדוברים כאן [כמו במקומות רבים] הינם קרקעות — שהרי נפסקה ההלכה (בכתובות נא). כרבי שמעון בן אלעזר, שאין מוציאין למזון הבנות אלא מקרקעות ולא ממטלטלין. אך זה רק לפי דינא דגמרא, אבל הגאונים תקנו שעבוד מנכסי יתומים גם על מטלטלין [כי עכשו עיקר סמיכת דעתו של אדם עליהם], וגם הם משועבדים למזון הבנות.

אלא שכתבו פוסקים (רי"ף, רא"ש, רמב"ן, ריטב"א, טור אה"ע קיב; שו"ת מהרי"ל רו — השמטה משו"ת החדשות), שבנכסים מועטים והם מטלטלין, הואיל וכל זכות הבנות באה להן מכח תקנת הגאונים, דין הוא שישתוו עם הבנים, ולא האלימו את כחן בזה, אלא הבנים והבנות ניוונים בשוה. ויש מי שחלק על כך (רמב"ן בדעת רב האי גאון. וע"ש ברא"ש ובמהרי"ל. וע"ע בהפלאה — אה"ע קיב, טו; שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סוס"י צב).

כדי שיזונו מהן אלו ואלו שנים עשר חדש — הטעם, כיון שיש עתה מזונות לכולם לשנה תמימה, ומתקיימת תקנת חכמים שתקנו מזונות לבנות — הלכך אין דוחים את הבנים, ואומרים שמא עד שלא יכלו הנכסים כבר יינשאו הבנות ושוב אין להן צורך במזונות (רמב"ן. וע"ע ריטב"א).

זו דברי רבן גמליאל בר רבי' — יש מפרשים שהכוונה לרבן גמליאל דמתניתין, שרואה את דברי

אדמו"ן. וכאומר: דברים הללו שאמרת, שאם יש מזון לי"ב חדש הבנים יירשו, אינם נכונים אלא לשיטת רבן גמליאל ואדמו"ן, שאפילו בנכסים מועטים הבנים יורשים, אבל לחכמים אין הדין כן, כיון שנחשבים אלו לנכסים מועטים ואין לבנים חלק בהם (תוס' הרי"ד. ויש אומרים שאינו רבן גמליאל דמתניתין אלא נכדו — ע' בשאר ראשונים).

פרפראות

'אמר רב יהודה אמר רב.... כי אמריתא קמיה דשמואל...' — מצינו רבות כיוצא בזה; לאחר פטירת רב בא רב יהודה (בר יחזקאל) תלמידו לפני שמואל לנהרדעא ללמוד תורה ולעיתים היה מכנהו שמואל 'שיננא' — על שום שניגנתו וחריופת שכלו], והיה אומר לו שמועות מפי רב, ושמואל אמר לו את שיטתו שלו בענין. (ולפעמים נמצא 'אמר רב יהודה אמר רב אסי אמר רב...' ולעיתים יש גם 'אמר רב יהודה אמר רב אסי... כי אמריתא' ולא בשם רב. וערש"י יבמות ז.). והנה ציון המקומות בש"ס: שבת כב. עירובין מח: סוכה ט. תענית יב: יבמות יז. לו. כתובות יא: עז. צד: נדרים כא: גטין סד: קדושין עה. ב"ק כח: לעיל לח: כאן, שבועות מא; זבחים עד. (ע"ש בהערה שבגליון); חולין ל. עו: נדה סד:

דף קמ

'מרובין ונתמעטו — כבר זכו בהן יורשין' — רשב"ם פרש ששמין כמה הגיע לבנות למוזנותיהן עד שיבגרו ולבנים לירושתם, ורואים כמה הופסדו הנכסים, ויפסיד כל אחד כפי השיעור היחסי שהיה לו בנכסים.

[ולפי זה ישנה אפשרות שחלק הבנות כלה ועדיין חלק הבנים קיים, ואף על פי כן אין הבנות ניוזנות עמהם, כי רואים כאילו קבלו הבנות חלקן והפסידוהו, ואין הבנים חייבים להשלים מוזנותיהן משלהם. וכן פרש הרמ"ה. (טור אה"ע קיב. וע' רש"ש שצידד כן מדנפשיה, אך כתב שאפשר שמודה הרשב"ם בזה שניזונים עם הבנים יחדו)].

ויש מפרשים (ערא"ש ועוד) 'כבר זכו בהן יורשין' — שיש להם דין נכסים מרובים, ויזונו יחד הבנים עם הבנות עד שיכלו הנכסים.

(יש מקום להסתפק שאף לפירוש זה אין מחייבים את הבנים להפריש לבנות, אלא שאם יפרישו לבנות חלקן, יישאו הבנות בהפסד הנכסים כפי היחס. כן צידד בספר אילת השחר).

'דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: יתומין שקדמו ומכרו בנכסים מועטים — מה שמכרו מכרו' — ואין חייבים לזון את הבנות מדמי המכירה שקבלו, לפי שמוזנות האשה והבנות אינם נגבים אלא מקרקעות ולא ממטלטלין.

ואולם לאחר תקנת הגאונים לגבות ממטלטלין, כתב רב האי גאון שגובים מדמי המכירה בשביל מוזנות הבנות. והרא"ש והרמב"ן תמהו על סברתו, הלא אותן מעות לא נשתעבדו לבנות, כי שיעבודם חל רק על נכסי אביהם. [והשוו זאת לדין יתומים שמכרו נכסי אביהן, שאינם מחוייבים לפרוע חוב האב מן